

Μεταφρασμένο απόσπασμα

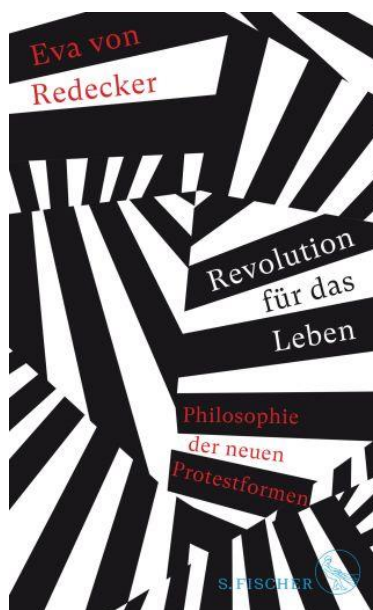
Eva von Redecker
Revolution für das Leben.
Philosophie der neuen Protestformen

S. Fischer Verlag, Frankfurt 2020
ISBN 978-3-10-397048-7

σελ. 127-141

Eva von Redecker
Επανάσταση για τη ζωή.
Φιλοσοφία των νέων μορφών διαμαρτυρίας

Μετάφραση: Μαριάννα Τσάτσου
Επιμέλεια: Λένια Μαζαράκη

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Ο καπιταλισμός μάς υποσχέθηκε μια ζωή σε κούνια βεράντας. Αντ' αυτής καθόμαστε σε ένα πολύ γρήγορο τρενάκι λούνα παρκ, ο σκελετός του οποίου καταρρέει. Οι κύκλοι ιδιοποίησης και οι στρόβιλοι εκμετάλλευσης εξαντλούν τόσο την εσωτερική όσο και την εξωτερική φύση. Διαμορφώνονται τυφλά κατά τον συνδυασμό των πλανητικών οικοσυστημάτων και των πιο τρυφερών κοινωνικών σχέσεων. Ο καπιταλισμός καταστρέφει τη ζωντάνια και καταστρέφει την ίδια τη ζωή. Μπορεί να ανακοπεί αυτή η πορεία; Θα μας επιστρέψει κάποιος τα χρήματα του εισιτηρίου ή μήπως είμαστε οι ίδιοι συμμετοχοί; Πώς θα βγούμε από αυτό το τρενάκι που έχει δικαιώματα ελεύθερης διέλευσης και κινείται σε τέτοιο ιλιγγιώδες ύψος; Μπορεί κάποιος να το σταματήσει ή να το εκτροχιάσει; Και αν είμαστε υπερβολικά σφιχτά δεμένοι με τις ζώνες μας; Πώς θα έμοιαζε μια επανάσταση για τη ζωή;

Ο Fortuna!

Θεωρείται πλέον κοινότοπο ότι η θριαμβευτική αναγγελία του «τέλους της ιστορίας» το 1989 συνιστά εσφαλμένη διάγνωση – τις τελευταίες δεκαετίες καταγράφηκαν νέες πολιτικές διενέξεις, οικονομικά καθώς και γεωλογικά συμβάντα. Είναι όμως εξίσου σημαντικό να σημειώσουμε ότι έκτοτε η Δύση δεν επεξεργάζεται από ιστορική σκοπιά τούτα τα καθοριστικά γεγονότα, αλλά ότι αυτά βιώνονται ως ξαφνική παρεμβολή της μοίρας. 11η Σεπτεμβρίου, χρηματοπιστωτική κρίση, εντεινόμενος απολυταρχισμός, κλιματική αλλαγή, μετανάστευση, Covid-19 – εκστατικά και δύσπιστα παρακολουθούμε τις εξελίξεις σαν να είναι ένας υπνωτιστικός τροχός της τύχης. Δεν αναγνωρίζουμε σε αυτές ούτε νόημα ούτε δικές μας ενέργειες.

Όταν οι αναταράξεις γίνονται αισθητές, κάποιοι, προστατευμένοι πίσω από αερόσακους, εξακολουθούν να αποφεύγουν τους αυχενικούς τραυματισμούς των άλλων. Επιπλέον, αν όχι το σύνολο των συμφορών, σαφώς μπορούμε να συγκαλύπτουμε όλους τους καθοριστικούς συσχετισμούς. Έτσι, κάθε φορά είναι σαν να δεχόμαστε ξαφνικά ένα νέο χτύπημα της μοίρας. Και μάλλον υπάρχει μια δόση αλήθειας σε αυτό το μοιραίο: Πάντα έχει να κάνει με τον συνδυασμό θείων δυνάμεων και σύμπτωσης, αυτό που ονομάζουμε τυχαιότητα. Η καταστροφική σχέση επανέρχεται σαν παραπλανητικό δράμα μυστηρίου.

Η μορφή της θεάς Φορτούνα, της θεάς της τύχης, η οποία γυρίζει ανάλογα με τα κέφια της τον τροχό της μοίρας, είναι ένα ιδιαίτερα δημοφιλές μοτίβο του Μεσαίωνα. Σε αυτήν αποδίδονται οι ξαφνικές, ακατάπαυστες μεταβολές· αντίστοιχα παράπονα εκφράζονται και στη συλλογή τραγουδιών του Υψηλού Μεσαίωνα *Carmina Burana*. Ένα από τα γνωστότερα έργα που περιλαμβάνονται σε αυτή είναι το «O Fortuna», μελοποιημένο από τον Καρλ Ορφ. «*Velut luna | statu variabilis*» –«σαν το φεγγάρι | ευμετάβλητη»– περιγράφεται η μοίρα. Οι ενέργειες της Φορτούνα μπορούν να συγκριθούν με την παλίσροια φυσικών κύκλων. Αν η κυκλική τους πορεία παρεμβαίνει στα σχέδια και στη ζωή των ανθρώπων, η διαχείριση γίνεται δύσκολη. «Άθλια τύχη και κενή, | τροχός που όλο γυρίζει», αναθεματίζει ο ανώνυμος συγγραφέας.

Αναλογίζομαι τις ιστορικές διακυμάνσεις που χαρακτηρίζουν το προηγούμενο έτος μόνο, μερικές φορές σε ένα προσωπικό, παράλληλο σύμπαν – έναν πιθανό κόσμο, όπως τον αποκαλούν οι θεωρητικοί της λογικής. Φαντάζομαι πως τον Οκτώβριο είχα πάρει τη θέση καθηγήτριας στο Πανεπιστήμιο της Βενετίας, για την οποία είχα υποβάλει αίτηση. Για να είμαι ειλικρινής, από τη συνέντευξη ακόμα ένιωθα αμήχανα. Φαινόταν παράξενο να μοχθώ με ιδιαίτερο επαγγελματικό ζήλο για μια θέση σε ένα πανεπιστήμιο, για το οποίο όμως γνωρίζουμε ότι χωρίς αλλαγή πορείας της πολιτικής για την κλιματική αλλαγή θα βυθιστεί στη Μεσόγειο πριν καν φτάσω σε ηλικία συνταξιοδότησης. Συνεχώς χανόμουν, στεκόμουν μπερδεμένη ανάμεσα στα ανθρώπινα μπουλούκια και σε κάθε γωνία συναντούσα το ίδιο άδειο βλέμμα των αποκριάτικων μασκών *made in China*.

Τέσσερις εβδομάδες αργότερα η Βενετία πράγματι βυθίστηκε προσωρινά. Το γλυφό νερό της λιμνοθάλασσας ξεπέρασε κατά 1,87 μέτρα την κανονική στάθμη, πλημμύρισε ισόγεια, σοκάκια και πλατείες. Κάτι στην πλημμυρίδα ακολουθεί επαναλαμβανόμενους κύκλους: Κάθε χρόνο με την πανσέληνο του Νοεμβρίου το νερό φτάνει στο υψηλότερο σημείο της στάθμης. Κάτι όμως σπάει αυτόν τον κύκλο: Η μαρμάρινη Βασιλική του Αγίου Μάρκου έχει πλημμυρίσει συνολικά έξι φορές στην ιστορία των εννιακοσίων χρόνων της. Οι δύο από τις έξι φορές την τελευταία διετία. «*Velut luna | statu variabilis*».

Οδήγησε άραγε η επικρεμάμενη βύθιση της πρωτεύουσας του μήνα του μέλιτος στη μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου στην Ευρώπη; Όχι. Πάντως, η *Vogue* ξεκίνησε μια καμπάνια εξεύρεσης πόρων. Διέθεσε το εξώφυλλό της για τη συγκέντρωση δωρεών. Βρήκαν και το ιδανικό περιβάλλον για να φωτογραφίσουν ένα μοντέλο με μαύρο φόρεμα με μανίκια νυχτερίδα σε ένα μακάβριο σκηνικό. Όταν το περιοδικό επανέλαβε την έκκληση στο

τεύχος Φεβρουαρίου, το οποίο είχε τυπωθεί σε δύο γλώσσες εν αναμονή της Εβδομάδας Μόδας του Μιλάνου, ο νέος κοροναϊός είχε ήδη εξαπλωθεί σε Βενετία και Μιλάνο. Οι επιδείξεις μόδας ακυρώθηκαν και λίγες εβδομάδες αργότερα ολόκληρη η Ιταλία είχε παραλύσει από την πιο αυστηρή απαγόρευση κυκλοφορίας της σύγχρονης εποχής. Θα ήταν «τρομερή ατυχία» να έπαιρνα εκείνη τη θέση και είναι «τρομερή ατυχία» εν γένει να βιώνουμε αυτό το παρόν. Μολαταύτα, από πού θα έπρεπε να προκύψει η προοπτική για θεμελιώδη αλλαγή, ενώ παρακολουθούμε αυτά τα σκαμπανεβάσματα με κομμένη την ανάσα;

Στην ύστερη αρχαιότητα και στον λατινικό Μεσαίωνα υπήρχαν διάφοροι τρόποι να διαχειριστεί κανείς την αυθαιρεσία της Φορτούνα. Ο λόγιος και πολιτικός Βοήθιος, με καταγωγή από το Μπέργκαμο, συμφιλιώνεται κάπως το έτος 525 με τη συκοφάντηση που υπέστη και με τη φυλάκισή του, επιτρέποντας την εμφάνιση της προσωποποιημένης φιλοσοφίας στο βιβλίο του *Consolatio philosophiae*. Αυτή εξηγεί στον ξεπεσμένο άντρα ότι η Φορτούνα δεν μπορεί να τον αγγίξει αν εκείνος αντιληφθεί ότι τα πλούτη, η φήμη και το κύρος –και η ίδια η ζωή του– δεν αποτελούν πραγματική ιδιοκτησία. Κατέχουμε πραγματικά μόνο ό,τι δεν γίνεται να αποστερηθούμε. Συνιστά δηλαδή, κατά κάποιον τρόπο, να παραιτηθούμε από καθετί κινητό και, εφόσον μπορούμε, να εστιάσουμε στο κέντρο του περιστρεφόμενου τροχού. Εκεί θα πρέπει τελικά να καθοριστεί ένα σταθερό σημείο. Ο επινοητικός σχολαστικισμός φύλαξε αυτή τη θέση για τον Θεό, ο οποίος δεν πρέπει να ταιριάζει και τόσο με την ειδωλολατρική εικόνα της Φορτούνα.

Παράλληλα με μια τέτοια απομόνωση από τον κόσμο, ο τροχός της τύχης επιτρέπει και μια ασυμβίβαστη πολιτική αλλαγή. Το εφήμερο της τύχης αποκαλύπτει τελικά ότι τίποτα δεν είναι πλήρως καθορισμένο. Οι ισχυροί, υπό την εξουσία των οποίων υποφέρουμε σήμερα, μπορεί αύριο να έχουν εξοβελιστεί. Έτσι, δίπλα στις απεικονίσεις του τροχού της Φορτούνα υπάρχει συχνά το εξής χωρίο: «Regnabo, regni, regnavi, sum sine regno» – «Θα γίνω βασιλιάς, είμαι βασιλιάς, ήμουν βασιλιάς, δεν έχω εξουσία και βασίλειο».

Πολιτική και η εμβέλεια της

Στη σύγχρονη εποχή δεν είναι η Φορτούνα αυτή που καθαιρεί βασιλείς, αλλά η επανάσταση. Και δεν οδηγεί μόνο μεμονωμένους βασιλείς στην πτώση: Στο Παρίσι ανατράπηκε η ίδια η μοναρχία και στο Πορτ-ο-Πρενς το αποικιακό καθεστώς καθαυτό.

Η επανάσταση δανείζεται μεν το όνομά της από τις συνεχείς περιστροφές, από την κυκλική τροχιά των ουράνιων σωμάτων που ονομάζεται re-volutio, ωστόσο στη σύγχρονη ιστορική αντίληψη η εμπειρία της επανάστασης είναι αυτή που ορίζει την εικόνα μιας περιστροφής σχεδόν μοιραίας. Στις μεγάλες επαναστάσεις στα τέλη του 18ου αιώνα στη Βόρεια Αμερική, την Καραϊβική και τη Γαλλία αποκαλύφθηκε μια νέα ερμηνεία πολιτικής δράσης. Η επανάσταση δεν ήταν πλέον ένας αόριστος ενδιάμεσος σταθμός, αλλά η αφετηρία για μια νέα τάξη και περαιτέρω πρόοδο. Και η επανάσταση δεν οφειλόταν ούτε σε κοσμικά καπρίτσια ούτε σε αστρονομικούς κανόνες. Δεν συνέβη αυτόματα ούτε και αφ' εαυτής· γεννήθηκε από τους ανθρώπους που αναγνώρισαν ότι η κατάστασή τους δεν οφειλόταν στη μοίρα, αλλά ήταν αποτέλεσμα παρελθοντικής και τρέχουσας εξουσίας.

Η διαπίστωση της δυνατότητας διαμόρφωσης των κοινωνικών σχέσεων δεν αποτελεί αντίληψη που εκφράζεται άπαξ, αλλά μάλλον μια εμπειρία η οποία παρουσιάζεται στην πορεία της εξέγερσης και της αυτοδιαχείρισης και εδραιώνεται αναδρομικά. Ο Ιμάνουελ Καντ διατύπωσε από την οπτική του θεατή εκ της Ανατολικής Πρωσίας ότι αυτό το ιστορικό μάθημα «δεν ξεχνιέται πλέον» – αυτή η φράση ισχύει ακόμα περισσότερο για εκείνους που συμμετέχουν. Η ελευθερία ως η εμπειρία να καταλήγει κανείς σε από κοινού συμφωνία και σε από κοινού διακυβέρνηση δεν ξεχνιέται. Είναι ένα μοναδικό, απίθανο συναίσθημα, αλλά και μια επίγνωση από την οποία δεν υπάρχει γυρισμός. Κάθε νέα εξουσία τίθεται υπό νέο φως: ότι η επανάσταση μπορεί να την ανατρέψει. Αυτό αντικατοπτρίζεται και στη δουλεία: Κανείς δεν υπακούει πλέον πλήρως, χωρίς εναλλακτική.

Τι κυβερνάει όμως κανείς όταν αυτοδιοικείται; Στη δημοκρατική πολιτική διακρίνονται δύο αντίθετα κίνητρα. Η απελευθέρωση από την ξενοκρατία μπορεί να διαφυλαχθεί με δύο διαφορετικές μορφές, με τη συμμετοχή ή με τη διασφάλιση της περιουσιακής κατάστασης. Η πρώτη, η οποία έγκειται συχνά στην αρχή επαναστατικών εξεγέρσεων, προηγείται κατά πολύ των μεγάλων επαναστάσεων. Εντοπίζεται στις κοινότητες των Maroon, στην κοινόχρηστη γη και στις εξεγέρσεις των χωρικών, σε πληρώματα πλοίων και ομάδες περιπλανώμενων κληρικών, συνεχίζεται με την Κομμούνα του Παρισιού του 1871, την κουρδική Ροζάβα και τους Μεξικανούς Ζαπατίστας, την πλατφόρμα ανοιχτού κώδικα GitHub και σε πολλές κολεκτίβες. Είναι η συμμετοχική διακυβέρνηση. Εδώ αποφασίζεται από κοινού για ό,τι υφίσταται μεταξύ των ανθρώπων και τους ενώνει. Αυτό προϋποθέτει ότι υπάρχει κάτι που οι άνθρωποι κατέχουν από κοινού και για το οποίο όλοι έχουν αξιώσεις. Συνεπώς, η παράδοση της συμμετοχικής δημοκρατίας είναι στενά συνδεδεμένη με αγώνες για δικαιώματα πρόσβασης στη γη και κοινοκτημοσύνη. Τα πρώτα γραπτά τεκμήρια αυτής της

παράδοσης εντοπίζονται στην αγγλική Μεγάλη Χάρτα του 1215, η οποία ρύθμιζε μια μακροχρόνια έχθρα μεταξύ του αγγλικού στέμματος και της αριστοκρατίας, και στα Δώδεκα Άρθρα των συμμάχων κατά τον Πόλεμο των Χωρικών το 1525. Στη Μεγάλη Χάρτα προστέθηκε και η κατά την παράδοση σχεδόν λησμονημένη «Χάρτα του Δάσους». Ακόμα και στο πρόγραμμα της εξέγερσης της πρώιμης νεότερης περιόδου υπήρχε ως βασικό αίτημα εκτός από την απελευθέρωση από τη δουλοπαροικία και η ελεύθερη πρόσβαση σε δεντρόφυτη γη. Η διάσταση αυτού του αιτήματος αποκαλύπτεται μόνο αν αναλογιστεί κανείς τον ρόλο που διαδραμάτιζε η ξυλεία στην προβιομηχανική οικονομία. Αποτελούσε καύσιμη ύλη, οικοδομικό υλικό για οικίες και περιφράξεις και ζωοτροφή σε μορφή ριζών και βλαστών. Με την τακτική κλαδονομή ενός μέρους των δέντρων, κλαδεύοντάς τα δηλαδή μέχρι τον κορμό, προέκυπτε ύλη που βλάσταινε εκ νέου γρήγορα και ήταν εύκολο να διαμοιραστεί. Επιπλέον, γύρω από τα δέντρα μπορούσε να φυτρώσει χορτάρι κατάλληλο για βοσκή. Στο ίδιο το δάσος πραγματοποιούνταν κυνήγι μικρών άγριων ζώων, ενώ επίσης ήταν δυνατό να συλλεχθούν μανιτάρια και μούρα. Αν οι σύμμαχοι του Τόμας Μίντσερ ήθελαν να διαθέσουν εκ νέου την περιφραγμένη κοινόχρηστη γη και τις δασικές εκτάσεις στον «απλό λαό» –σε εκείνους που δεν κατείχαν τίποτα πέρα από τα κοινά αγαθά–, στη σημερινή οικονομία αυτό θα αντιστοιχούσε σε κολεκτιβοποίηση όλων των κοιτασμάτων πετρελαίου και των πηγών ενέργειας, σε δωρεάν συμμετοχή σε οικοδομικούς συνεταιρισμούς και σε ουσιαστική μέριμνα για τις βασικές ανάγκες. Εναντία στην απληστία των ισχυρών δεν μπορούσε να διαφυλαχθεί μακροπρόθεσμα ούτε το δικαίωμα πρόσβασης στο δάσος ούτε η ισάξια πρόσβαση σε άλλου είδους κοινά αγαθά, ή commons, οπότε η παράδοση της συμμετοχικής διακυβέρνησης επανεμφανίζεται μόνο σποραδικά στην ιστορία. Γι' αυτό ακριβώς οι αρχές της, τις οποίες ο ιστορικός ιδεών Μασιμιλιάνο Τόμπα συνοψίζει ως «επαναστατικό συνιβερσαλισμό», έχουν ανεξέλεγκτο εύρος. Γιατί για να μπορεί κανείς να συμμετέχει δεν χρειάζεται να πληροί κάποια προϋπόθεση. Δεν πρέπει να κατέχει κάτι, γιατί ο κόσμος είναι ήδη παρών. Ούτε και χρειάζονται κοινά στοιχεία ή εκ των προτέρων αποδειχθείσα ισότητα ώστε να υπάρξει δράση σαν «κοινότητα», γιατί η ισότητα μεταξύ των μελών της προκύπτει από τη συμμετοχική σχέση.

Η Γαλλική Επανάσταση ενθαρρύνθηκε εξίσου από την ορμή ενός επαναστατικού συνιβερσαλισμού. Η εξέγερση κατά των δικαιωμάτων των αρχόντων σε δάση, γη και υποτελείς χωρικούς οδήγησε στη διακήρυξη του τέλους όλων των φεουδαρχικών προνομίων από την εθνοσυνέλευση της διάσημης «νύχτας της 4ης Αυγούστου». Ωστόσο, οι αξιώσεις του απλού λαού περιορίστηκαν σύντομα σε μια νέα μορφή πολιτικής, προσκολλημένης στην ιδιοκτησία.

Και αυτό γιατί ενώ η Γαλλική Επανάσταση στρεφόταν κατά παλιών προνομίων, ταυτόχρονα αγιοποιούσε την ατομική ιδιοκτησία. Ο Γάλλος οικονομολόγος Τομά Πικετί μιλάει λοιπόν για μια μετεπαναστατική «ιδεολογία κληρονομικής μεταβίβασης πλούτου», υπό τον μανδύα της οποίας συνέχισαν να υφίστανται ως επί το πλείστον οι άνισες ιδιοκτησιακές σχέσεις του παλαιού καθεστώτος (*ancien régime*). Η αναγκαστική εργασία είχε πλέον τη μορφή πάκτωσης, για την απελευθέρωση από τη δουλοπαροικία έπρεπε να καταβληθεί φόρος εξαγοράς, η ιδιοκτησία μεγάλων εκτάσεων γης κατέστη ως απόλυτη εξουσία επί του πράγματος πιο αποκλειστική από ποτέ πριν. Μια τέτοια επιθυμία για περιουσία διέπνεε εκτός της κατανομής αγαθών και τη νέα δημοκρατική πολιτική. Το επαναστατικό σύνταγμα που ψηφίστηκε το 1791 αναγνώριζε μια σημαντική προϋπόθεση για τη συμμετοχή στη διαμόρφωση της πολιτικής σκηνής: Μόνο οι ιδιοκτήτες γης θεωρούνταν πολίτες και θα έπρεπε να μπορούν στο εξής να κάνουν χρήση του εκλογικού δικαιώματος. Αυτή η ρύθμιση, την οποία προσπάθησε να καταργήσει η Εθνοσυνέλευση των Ιακωβίνων, επέστρεψε στον Ναπολέοντιο Κώδικα και προωθήθηκε σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες.

Τα νεοθεσπισθέντα ανθρώπινα δικαιώματα απέκτησαν τη μορφή τίτλων κυριότητας: απαράγραπτες, ανεξάρτητες αξιώσεις διάθεσης. Τα ανεξάρτητα θεμελιώδη δικαιώματα «ανήκαν» κατά κάποιον τρόπο στα μεμονωμένα υποκείμενα και τους εξασφάλιζαν μια συγκεκριμένη σφαίρα αυθαιρεσίας – στο πλαίσιο της ελευθερίας του λόγου μπορώ να πω ό,τι θέλω, στο πλαίσιο της ανεξιθρησκίας μπορώ να πιστεύω σε όποιον Θεό θέλω, στο πλαίσιο της συμβατικής ελευθερίας μπορώ να αναλαμβάνω όλες τις δυνατές δεσμεύσεις. Και η δημοκρατική μου ελευθερία έγκειται στη δυνατότητα να ψηφίζω το πρόσωπο από το οποίο προσδοκώ να εκπροσωπήσει τα γενικά ή, σε περίπτωση αμφιβολίας, μόνο τα προσωπικά μου συμφέροντα. Η διακυβέρνηση των γαιοκτημόνων έχει παραμείνει στη σύγχρονη εποχή κυρίαρχη μορφή δημοκρατίας. Στο μεταξύ αποκόπηκε τυπικά από την υλική ιδιοκτησία: Το σταθμισμένο ανά περιουσία δικαίωμα ψήφου τριών τάξεων ανατράπηκε στη Γερμανία σε επίπεδο αυτοκρατορίας το 1871, στην Πρωσία το 1918. Η ευρεία πειθάρχηση και το δικαίωμα κοινωνικής ασφάλισης από τη δεκαετία του 1880 και έπειτα οδήγησαν στο ότι πλέον και οι εργάτες μπορούσαν να καταστούν απόλυτοι ιδιοκτήτες του εαυτού τους. Το δικαίωμα ψήφου των γυναικών εξαρτιόταν από τη χειραφέτησή τους από την πατριαρχική εξουσία επί του πράγματος και βρισκόταν, όπως πάντα, ομοίως με αυτό των μειονοτήτων, στη σκιά του ιδιοκτήτη-φαντομά – η γυναίκα έπρεπε συνεχώς να αποδεικνύει τη σύνεση και την αυτοκυριαρχία της, ώστε να της επιτρέπεται να εκφράζει τη γνώμη της.

Θα μπορούσε να πει κανείς με προκλητική διάθεση ότι δεν αφαιρέθηκε η υπηκοότητα από την ιδιοκτησία, αλλά ότι η έννοια της ιδιοκτησίας διευρύνθηκε και διαφυλάχθηκε με τη μορφή δικαιωμάτων και ταυτοτήτων. Έτσι, η υπηκοότητα παραμένει προαπαιτούμενο: Πρέπει κανείς να «κατέχει» την υπηκοότητα και να μπορεί να πληροί τις προϋποθέσεις ως κύριος του εαυτού του. Δηλαδή, μόνο τα υποκείμενα της εξουσίας επί του πράγματος επιτρέπεται να εξουσιάζουν εαυτόν. Και έτσι οι ισχυροί μπορούν να είναι βέβαιοι ότι δεν θα επαναστατήσει κανείς κατά του παγιωμένου καθεστώτος ιδιοκτησίας. Έτσι, στο τέλος χάνουν και οι ίδιοι τον εαυτό τους. Η ιδιοκτησία του εαυτού δημιουργεί τον χώρο για μια πολιτική που αντιτάσσεται σε αυτή της συμμετοχής. Μια πολιτική όχι του δάσους, αλλά του αγροτεμάχιου. Έτσι σε ύλη της δημοκρατίας δεν μετατρέπεται τόσο ό,τι απέμεινε στην έννοια του κοινού, αλλά τα συμφέροντα της ιδιωτικής επικράτειας. Με μέτρο τη μοναρχία, τη δουλοπαροικία και τον φαναλισμό επιτείνεται η ελευθερία. Παραμένει όμως μια ελευθερία στη μικρή εμβέλεια της εξουσίας επί του πράγματος: η υπόσχεση να μπορεί κανείς να ενεργεί αυτόβουλα σε έναν καθορισμένο τομέα.

Η συμμετοχική δημοκρατία, η οποία πηγάζει από τα ουσιαστικά δικαιώματα πρόσβασης στη γη, έχει μια άλλη μορφή ελευθερίας. Μια ανοιχτή και ευέλικτη ελευθερία, η οποία προσφέρει μέριμνα και ζητά αυτοδιαχείριση. Βασίζεται σε έναν ισχυρό δεσμό μεταξύ των συμμετεχόντων και του κοινού κόσμου. Όπου όμως η ελευθερία των συνασπισθέντων χάνει την υλική της βάση, δηλαδή την κοινόχρηστη ιδιοκτησία του απλού λαού, απειλείται με διάλυση.

Ο μεγάλος τροχός των χάμστερ

Η πολιτική επανάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν εισήγαγε μονάχα έναν πραγματικά στενό ορίζοντα ελευθερίας –την εγγυημένη ιδιοκτησία του εαυτού–, αλλά προετοίμασε το έδαφος για αυξημένη εξουσία επί του πράγματος, για ολοένα πιο ασυγκράτητη εκμετάλλευση και ανταγωνισμό. Γιατί η εκάστοτε εμβέλεια των ατομικών ελευθεριών ιδιοκτησίας δεν συντηρεί μόνο εκ των πραγμάτων την ανισότητα στους ανθρώπους, διαχωρίζοντάς τους σε χρεωμένους, φτωχούς, πλούσιους και ζάπλουτους, αλλά διαμορφώνει και όσα δεν διαθέτουν πλέον δημοκρατικά. Καθορίζουμε πολύ περιορισμένα πώς θα πρέπει να γίνεται η διαχείριση της γης στην οποία κατοικούμε από κοινού και του πλούτου που αποκτήθηκε επάνω σε αυτή. Άτολμες ρυθμίσεις μόλις που θίγουν το ζήτημα τι, πώς και για ποιον θα πρέπει να παράγεται κάτι. Μάλιστα, τις τελευταίες δεκαετίες τα περιθώρια πολιτικών αποφάσεων χρησιμοποιούνται εμφαιτικά, ώστε η αγορά να έχει τον τελευταίο λόγο. Έτσι, βρισκόμαστε εκ

νέου στην παράδοση κατάσταση ως κύριοι του εαυτού μας να είμαστε και πάλι δεμένοι σε έναν τροχό τύχης.

Επάνω, στις χρηματαγορές, ο καπιταλισμός λειτουργεί πλέον εντελώς επίσημα ως καζίνο. Η αξία δεν προκύπτει στον «πάγκο εργασίας», αλλά από τα στοιχήματα στις επενδύσεις άλλων. Το κερδοσκοπικό σύστημα που διασώθηκε με τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 τη γλίτωσε ξανά κατά την πανδημία του κοροναϊού χάρη σε κυβερνήσεις και κεντρικές τράπεζες – λες και κάποιος ιδιοκτήτης καζίνου προσφέρει κάπου κάπου απλόχερα μάρκες στον πιο σημαντικό και σταθερό του πελάτη, ώστε να συνεχίσει να λειτουργεί η επιχείρησή του. Από κάτω, εκεί που οι φτωχοί χρειάζονται έσοδα για να βγάλουν τα προς το ζην και να μην εκδιωχθούν από τα διαμερίσματά τους όλο αυτό μοιάζει με τροχό για χάμστερ που γυρίζει εσαεί. Όσο σκληρά κι αν μοχθήσει κανείς, μονάχα ο τροχός επιταχύνεται και δεν επιτυγχάνεται προσωπική ανέλιξη. Στην πραγματικότητα, εμείς, οι ελεύθεροι άνθρωποι, είμαστε εγκλωβισμένοι σε πρακτικούς περιορισμούς, εξαρτημένοι από τη μισθωτή εργασία, ταξινομημένοι ανά ταυτότητες και διαρκώς αγχωμένοι.

Μοιάζει με μοίρα, όμως τον τροχό δεν τον θέτει σε κίνηση κάποια θεά. Ο σύγχρονος καπιταλισμός εγκαθίδρυσε εκ νέου τη δήθεν προμοντέρνα αδυναμία σαν αυτόματο αεικίνητο (perpetuum mobile). Ο ολοκαίνουριος τροχός της τύχης είναι κατασκευασμένος από τον εξοπλισμό της εξουσίας επί του πράγματος. Ενώνει φύση, χρόνο και δαπάνηματα που δύνανται να κτηθούν. Η δυνατότητα κτήσης αφορά κάτι περισσότερο από την απλή εκμετάλλευση. Η σύγχρονη ιδιοκτησία, όπως είχε ακριβώς οριστεί στη Γαλλική Επανάσταση, δεν επιτρέπει μόνο τη χρήση. Ως μοναδική, γενική μορφή διάθεσης στην ανθρώπινη ιστορία δίνει δικαίωμα εξίσου για κατάχρηση και καταστροφή. Έτσι λοιπόν, τις πρώτες ύλες τις αντιμετωπίζουμε ως νεκρή γη, τη δουλειά ως μονοτονία, την πρόνοια ως επιβεβλημένη αγάπη. Και οι τάχα ήδη χειραφετημένοι άνθρωποι εμφανίζονται ως επιβαρυνμένοι ιδιοκτήτες του εαυτού τους. Είναι ιδιοκτήτες-φαντομάδες του ίδιου του ατόμου τους και πρέπει πάση θυσία να πετύχουν κάτι: να προοδεύσουν, να σκαρφαλώσουν στις ακτίνες του τροχού, να τις αφαιρέσουν αν χρειαστεί, να τις μετατρέψουν σε σκάλες, ώστε να ανέβουν ακόμα πιο ψηλά, να ξεπεράσουν τους υπόλοιπους. Γιατί ο σκελετός τίθεται σε κίνηση από τον στρόβιλο της εξουσίας επί του πράγματος. Δηλαδή, την προσκόλληση στην ιδιοκτησία ακολουθεί η μεγιστοποίηση του κέρδους: πολλαπλασιασμός της αξίας, ξεσκαρτάρισμα όσων έχουν μικρή αξία, επιδίωξη του ακατόρθωτου, αποφυγή του τέλματος. Στο κέντρο του τροχού, εκεί όπου κάποιες μεσαιωνικές ερμηνείες κατέταζαν τον Θεό ως το λανθάνον κέντρο κάθε κίνησης, βρίσκεται πλέον το κεφάλαιο. Είναι σε αδιάκοπη κίνηση σαν ρουλεμάν. Όσο περισσότερες οι

περιστροφές, όσο ταχύτερος ο ρυθμός των αλγοριθμοποιημένων αγοραπωλησιών μετοχών, τόσο μεγαλύτερη η προστιθέμενη αξία.

Και όσο πιο διχασμένοι είναι αυτοί που κοπιάζουν στον τροχό, τόσο ομαλότερη η κίνηση. Κανείς δεν τείνει χείρα βοηθείας στον άλλο. Με την ακτίνα στη σφιγμένη γροθιά μπορεί κάποιος ως ιδιοκτήτης-φαντομάς να καταφέρει τα διπλά, να καβαλήσει τους άλλους, να εξαναγκάσει με τη μορφή ξεπερασμένων αξιώσεων ιδιοκτησίας. Υλικό από τον σκελετό της εξουσίας επί του πράγματος είναι και αυτό: Άνθρωποι που δεν επιτρέπεται να κινούνται, άνθρωποι που δεν μπορούν να πουν «όχι», άνθρωποι που πετιούνται στη θάλασσα. Κάθε βήμα έχει μια αντίδραση· αυτό κρατάει τον τροχό σε κίνηση. Διαλυμένος, ετοιμόρροπος, με όλο το βάρος συγκεντρωμένο στον εξωτερικό τροχό – καμία έκπληξη που το μηχανήμα υπερθερμαίνεται.

Δεν είναι όμως μοίρα. Δεν είμαστε απλώς σκελετός, έρμα ή τυφλοί επιβάτες. Είμαστε εμείς οι ίδιοι θεοί και θεές. «Ολοκαίνουριους αρχαίους» (Brand New Ancients) αποκαλεί η Κέιτ Τέμπεστ στο πολύστιχο ποίημά της με τον ομώνυμο τίτλο όλους τους συγχρόνους, χαρακτηρίζοντας έτσι ειδικά τα σύγχρονα περιθώρια δράσης. Όλοι μας διαθέτουμε, όχι ως ημίθεες ή ηρωίδες αλλά ως άτομα, μια τουλάχιστον ελάχιστη δύναμη αλλαγής πορείας της μοίρας.

Παλιότερα εξηγούσαμε τις σκέψεις μας με μύθους.
Πώς όμως να εξηγήσουμε το μίσος για τον εαυτό μας,
αυτό στο οποίο μεταμορφωθήκαμε,
την ίδια μας τη διάλυση,
τον τρόπο που περιπλέκουμε τη ζωή μας;

Κι όμως παραμένουμε πλάσματα μυθικά.

Παγιδευμένοι αέναα μεταξύ ηρωισμού και αθλιότητας.
Διατηρούμε τη θεϊκή μας υπόσταση,
γι' αυτό και γινόμαστε τόσο αποκρουστικοί.
Όμως σαν να 'χουμε ξεχάσει πως δεν είμαστε μονάχα το άθροισμα
των πραγμάτων που μας ανήκουν.*

* In the old days / the myths were the stories we used to explain ourselves. / But how can we explain the way we hate ourselves, / the things we've made ourselves into, / the way we break ourselves in two, the way we overcomplicate ourselves? // But we are still mythical. / We are still permanently trapped somewhere between the heroic and the pitiful. / We are still godly; / that's what makes us so monstrous. / But it feels like we've forgotten we're much more than the sum of all / the things that belong to us.

Η Κέιτ Τέμπεστ αποδεικνύεται σε πολλά από τα κείμενά της μια εξαιρετικά σύγχρονη ποιήτρια. Εξοικειωμένη με τη ραπ μουσική –η οποία, όπως και πολλές άλλες καλλιτεχνικές καινοτομίες του 20ού αιώνα, ήταν αρχικά μια αфроαμερικανική μορφή τέχνης–, επιμένει με τους στίχους της ότι όλα όσα έχουμε είναι το «τώρα». Ένα έργο που θα παρέλειπε την κοινωνική πραγματικότητα του παρόντος θα αποτύγχανε. Η ελπίδα από την οποία γεννιέται η ποίησή της δεν επιτρέπεται να υπηρετεί το μέλλον. Ό,τι δεν προσφέρει η αξιοκαταφρόνητη στιγμή του ύστερου καπιταλισμού δεν υπάρχει. Αλλά και θεϊκή υπόσταση ξαφνικά; Παρεμβαίνουν γιατί η θέληση για το παρόν γνωρίζει μια αξιόλογη διεύρυνση: πως οτιδήποτε έχει κάποτε υπάρξει έχει αφήσει ένα ελάχιστο ίχνος. Θα μπορούσαμε πάντα να επανερχόμαστε σε αυτό. Στην κοινόχρηστη γη, στην Αϊτινή Επανάσταση, στην Κομμούνα του Παρισιού. Εφόσον δεν έχουν ξεχαστεί εντελώς, προσφέρουν σημεία αναφοράς. Θα μπορούσαμε να ξεκινήσουμε τη συζήτηση από κει. Για κάτι τέτοιο θα έπρεπε όμως πρώτα να σταματήσουμε τον τροχό. Μπορεί να μάθουμε από τους προγόνους; Οι Έλληνες θεοί και θεές μοιάζουν ειδικοί περισσότερο στους πολέμους παρά στις επαναστάσεις. Εμείς, οι ολοκαίνουριοι πολίτες, θέλουμε εδώ και καιρό να πάρουμε τη θέση της Φορτούνα και να φροντίσουμε για την περιστροφή του τροχού, όμως για να τον σταματήσουμε ξέρουμε προφανώς τόσο λίγα όσο και παλιότερα, όταν η Φορτούνα έδειχνε να κωφεύει στα αιτήματά μας.

Θεμελιώδη σκέψη της πολιτικής θεωρίας της Χάνα Άρεντ συνιστά η ιδέα ότι πράγματι μπορούμε να γίνουμε νέοι αρχαίοι Έλληνες. Για εκείνη μια δημοκρατία του κοινού κόσμου δεν εξαρτάται από τίποτε άλλο πέρα από τις ενέργειες των ίδιων των ανθρώπων. Ακόμα και χωρίς εκτεταμένες βάσεις κοινόχρηστης ιδιοκτησίας η πολιτική θα μπορούσε να βασιστεί σε αυτό που υπάρχει μεταξύ των ανθρώπων. Η Άρεντ αποσυνδέει τον όρο «συμφέροντα» από την προσκόλληση στη διεύρυνση της παρουσίας υπολογιστικών ατόμων και τα καθιστά κοινό σημείο αναφοράς, έναν «ενδιάμεσο χώρο» του πράττειν: «Αυτά τα συμφέροντα είναι με την αυθεντική έννοια αυτό που παρεμβάλλεται (inter-est) και δημιουργεί τις σχέσεις που συνδέουν τους ανθρώπους μεταξύ τους και ταυτόχρονα τους χωρίζουν».

Είμαστε, λοιπόν, σε θέση να συνδεόμαστε και όταν δεν μας επιτρέπεται η κοινόχρηστη ιδιοκτησία. Από τη δυνατότητα σύμπραξης κατά την ανταλλαγή απόψεων και τη λήψη αποφάσεων αναδύεται, κατά την Άρεντ, μια ανθρώπινη ελευθερία, για την οποία θα μας ζήλευαν θεοί και μυθικοί ήρωες: να επιτυγχάνεις από κοινού περισσότερα από όσα επιτυγχάνουν όλοι ξεχωριστά, δηλαδή να είσαι ικανός για νέα ξεκινήματα. Η Άρεντ δεν βλέπει την επαναστατική θεμελιώδη μορφή της πολιτικής να επικυρώνεται στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Γαλλικής Επανάστασης, αλλά στην αυθόρμητη δημιουργία

συμβουλίων, τα οποία προέκυψαν στην αρχή αρκετών επαναστάσεων και συχνά στράφηκαν κατά του ίδιου του αυταρχικού συγκεντρωτισμού τους, όπως η εξέγερση των ναυτών της Κρονστάνδης το 1921, μετά τη Ρωσική Επανάσταση, και η Δημοκρατία των Συμβουλίων του Μονάχου το 1920, μετά τη γερμανική Νοεμβριανή Επανάσταση. Η μορφή της δημοκρατικής αυτοδιαχείρισης, με την οποία οι εντολές των εκπροσώπων συνδέονται με τη βάση τους, μπορεί να εντοπιστεί μέχρι και στον Πόλεμο των Χωρικών, όπου στον Ομοσπονδιακό κανονισμό (Δώδεκα Άρθρα) της 7ης Μαρτίου 1525 ορίζεται ότι «από κάθε ομάδα αυτής της ένωσης θα πρέπει να οριστούν και να αποσταλούν ένας ανώτατος διοικητής και τέσσερις σύμβουλοι [...] ώστε να μην χρειάζεται συλλήβδην η κοινότητα». Συμβούλια σχηματίστηκαν και στην αντισταλινική Ουγγρική Επανάσταση του 1956, εντοπίζονται στις πλατείες της Αραβικής Άνοιξης, σε κατεχόμενες περιοχές και σε κοινωνικά κινήματα. Παντού εφαρμόζονται παρόμοιοι μηχανισμοί συντονισμού. Είτε μια γενική συνέλευση είτε μια ολομέλεια, στις οποίες συνέρχονται απεσταλμένοι υποομάδων που έχουν συνταχθεί εξ αυτών δημοκρατικά, συζήτηση όλων των προτάσεων και των ενστάσεων, λήψη δεσμευτικών αποφάσεων χωρίς να μπορεί να καταστεί υποχρεωτική η εφαρμογή τους. Τέτοιες συνελεύσεις συνεχίζουν την παράδοση του επαναστατικού ουνιβερσαλισμού και εκεί που προς το παρόν είναι κοινά μόνο τα συμφέροντα, γιατί ο κόσμος ανήκει ακόμη στην εξουσία, και μπορούν να πραγματοποιούνται και στον εικονικό χώρο. Μπορεί όμως αυτή η ατοπική πολιτική να αντισταχθεί στις δυνάμεις της προσκόλλησης στην ιδιοκτησία και της μεγιστοποίησης του κέρδους; Μπορούμε να μετακινούμε τον τροχό αναμεταξύ μας και να τον αναμορφώνουμε από κοινού, αντί αγκιστρωμένοι πάνω του να επιδιώκουμε μόνο ιδιωτικά συμφέροντα;